

УДК 330.34

Ващенко Любов Іванівна – аспірантка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
E-mail: banit22@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

Анотація. Розглянуто теоретичні засади неформальної освіти дорослих в Україні. Виявлено тенденції й закономірності: створення єдиного європейського освітнього простору; людиноцентриська парадигма навчально-виховного процесу; уніфікація і стандартизація всіх освітніх підходів; створення умов для освіти упродовж всього життя. Окреслено основні характеристики неформальної освіти: організованість та відповідна підтримка, конкретні цілі навчання, спрямовані на загальне підвищення розумово-пізнавальної і творчої діяльності; географічна доступність; необмеженість у часі; відсутність офіційних документальних засвідчень; гнучкість; інноваційні методи навчання. З'ясовано, що фундаментальними принципами неформальної освіти є доступність і добровільність, а основними засадами: вчитися в дії, вчитися взаємодіяти, вчитися вчитися.

Ключові слова: неформальна освіта, тенденції, закономірності, принципи, теоретичні засади.

Vashchenko Lyubov – Postgraduate Student of the Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

E-mail: banit22@ukr.net

THEORETICAL PRINCIPLES OF NON-FORMAL ADULT EDUCATION

Summary. The theoretical principles and peculiarities of non-formal adult education are considered in the article. Unlike formal education, which is rather conservative and requires a lot of time and effort to rebuilding and change, non-formal education, as a mechanism and as an educational tool, is much more dynamic, since it involves invariance, and responds quickly to the society demands as a whole and every person in particular. Non-formal education enables to solve both short-term tasks, and to form outlook and personal knowledge for a long-term perspective. Apart from the fact that non-formal adult education is designed to maintain the social and educational competence of adults at the appropriate level, it can also provide effective

psychological and pedagogical support to people who find themselves in a difficult, crisis life situation.

The trends and laws are revealed: creation of a united European educational space; human-centered paradigm of the educational process; unification and standardization of all educational approaches; creating conditions for education throughout life. The main characteristics of non-formal education are outlined: organization and appropriate support, specific learning goals aimed at general increase of intellectual, cognitive and creative activity; geographical availability; non-limitation in time; absence of official documentary certificates; flexibility; innovative teaching methods. It is revealed that the fundamental principles of non-formal education are availability and voluntariness. Basic principles of non-formal education: learn in action, learn to interact, learn to study.

Key words: non-formal education, trends, regularities, principles, theoretical foundations.

Ващенко Любовь Ивановна – аспірантка Інститута педагогічного образования и образования взрослых НАПН України
E-mail:banit22@ukr.net

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НЕФОРМАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ

Аннотация. Рассмотрены теоретические основы неформального образования взрослых в Украине. Выявлены тенденции и закономерности: создание единого европейского образовательного пространства; ориентированная на человека парадигма учебно-воспитательного процесса; унификация и стандартизация всех образовательных подходов; создание условий для образования на протяжении всей жизни. Определены основные характеристики неформального образования: организованность и соответствующая поддержка, конкретные цели обучения, направленные на общее повышение умственно познавательной и творческой деятельности; географическая доступность; неограниченность во времени и др. Выяснено, что фундаментальными принципами неформального образования является доступность и добровольность, а основными принципами: учиться в действии, учиться взаимодействовать, учиться учиться.

Ключевые слова: неформальное образование, тенденции, закономерности, принципы, теоретические основы.

Виклики сьогодення спонукають до розгляду низки питань щодо освіти та різних її аспектів. У сучасних соціально-економічних реаліях концепція «освіти протягом життя» стає основною передумовою розвитку суспільства та економіки країни. Ця концепція охоплює формальну, неформальну та інформальну освіту. Сучасні вчені О. Василенко, О. Парашук, Ю. Шустак наголошують, що формальна освіта є досить консервативним явищем і потребує значних затрат часу зусиль для запровадження змін та реорганізації [2; 5; 9]. На противагу формальній – неформальна освіта є значно динамічнішою і як механізм, і як інструмент системи освіти, адже вона передбачає інваріантність, реагує на запити суспільства загалом і окремого індивіда. Крім того, вона є більш демократичною та мобільною, ніж формальна, й орієнтується на новий освітній запит – отримання та успішне застосування практичних соціальних, громадянських і комунікативних компетенцій у професійній, громадській та особистій діяльності. Таким чином, сфера неформальної освіти стає оптимальним простором для реалізації потреб і тих, хто навчає, і тих, хто бажає отримати знання.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема неформальної освіти є предметом дослідження багатьох зарубіжних науковців. Зокрема, теоретичне обґрунтування знаходимо в працях Р. Барта, П. Вільямса, Р. Дейва, Дж. Дьюї, Ч. Дьюка, К. Кнаппера, А. Кроплі, Ф. Кумбса, А. Маслоу, М. Ноулза, К. Роджерса, Д. Свіфта, , Е. Фора, Е. Хьюмела. Наукові дослідження різних аспектів освіти дорослих і неформальної освіти ведуться вітчизняними дослідниками В. Андрущенком, О. Василенко, Л. Ведерніковою, С. Вершловським, В. Гаргай, В. Давидовою, С. Змейовим, Т. Зотовою, І. Каленюк С. Коваленко, Г. Коломієць, В. Кушерцем, А. Левченко, Е. Лібановою, Л. Лук'яною О. Митіною, Н. Ничкало, О. Огієнко, К. Онушкіною, О. Парашук, Л. Сігаєвою, Н. Ушенко, І. Фокіною, О. Хахубій та ін.

Предметом досліджень науковців був широкий спектр теоретичних і практичних проблем освіти дорослих, проте теоретико-методологічні засади неформальної освіти, яка розвивається нині швидкими темпами як у нашій, так і в інших країнах світу залишаються недостатньо досліджені.

Зважаючи на це, метою статті є узагальнення теоретичних засад неформальної освіти. Основними завданнями, що постають відповідно до мети, є виявлення тенденцій, основних характеристик, властивостей і фундаментальних принципів сучасної неформальної освіти. Для реалізації поставленого завдання використано загальнонаукові методи – аналіз, синтез, систематизацію та узагальнення отриманих результатів.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку важливо не лише враховувати загальні тенденції та принципи розвитку освіти на зламі століть, але й ефективно їх запроваджувати та вдосконалювати відповідно

до вимог часу. Саме освітянські тенденції прогнозують розвиток майбутнього суспільства, а принципи – відповідають за динаміку його модернізації. До основних освітніх тенденцій і закономірностей відносять [7]: створення єдиного європейського освітнього простору; людиноцентриську парадигму навчально-виховного процесу; прагнення уніфікувати і стандартизувати всі освітні підходи; створення умов для освіти упродовж всього життя; неперервне зростання вартісних показників на розвиток і функціонування освітніх інституцій.

Водночас, система освіти є динамічним утворенням, що перебуває у постійному взаємозв'язку й розвитку та характеризується наскрізним оновленням не лише змісту, але й структурних компонентів. В контексті діалектичних протиріч освіта з одного боку орієнтується на особистість та її особливі запити, а з іншого – вона змушена підпорядковуватися законам стандартизації і конвеєризації в навчанні й вихованні, які визначають специфіку розвитку сучасного суспільства загалом. Однак формальна освіта не може повністю забезпечити пізнавальні потреби громадян. Так, поширення ідей громадянського суспільства й соціальної відповідальності за особистісне і професійне становлення людини призвели до виникнення нових освітніх інституцій й інноваційних напрямів соціально-педагогічної діяльності. Тому набуває популярності неформальна освіта як інноваційний компонент освітнього середовища, що вимагає відповідного теоретичного обґрунтування та науково-методичного забезпечення.

Важливим є те що, міжнародними організаціями значна увага приділяється неформальній освіті. Так, у Меморандумі неперервної освіти Європейського Союзу від 2000 року підкреслюється, що неформальна освіта є рівноправною складовою освітнього процесу протягом усього життя. Основною метою неформальної освіти є пошук адекватних відповідей таким викликам в сфері освіти, як: занепад громадської та політичної участі населення, вимоги інформаційного суспільства, міжнародна інтеграція, активізація процесів глобалізації та поглиблення бар'єрів між системними змінами економіки з одного боку і формальною освітою з іншого [4].

Асамблея Ради Європи (2000) розробила рекомендації «Про неформальну освіту», в якій підтверджується, що неформальна освіта є важливою частиною неперервного навчання для адаптації у постійно змінюваному середовищі [8].

Це зумовлено тим, що неформальній освіті притаманні характерні риси, завдяки яким можна легше й швидше, а отже, ефективніше сформувати високий інтелектуальний капітал. А, як відомо, саме він відіграє ключову роль в економіці інноваційного типу.

Серед основних характеристик неформальної освіти можна виокремити такі:

- організована та має підтримку, що надається фахівцем або навчальною системою в тих чи інших галузях знань і практичних навичок;
- може мати конкретні цілі навчання або бути спрямованою на загальне підвищення пізнавальної і творчої діяльності;
- не обмежена географічно, може бути доступною в будь-якій точці світу;
- не обмежена часом, але, як правило, короткострокова;
- зазвичай, не підкріплена документальним засвідченням набутих знань і навичок, якості засвоєння навчального матеріалу, рівня кваліфікації тощо;
- більш гнучка, ніж формальна, швидше реагує на потреби ринку;
- спрямована на використання інноваційних методів навчання [6].

Якщо історично неформальна освіта виконувала компенсуючу, факультативну функцію по відношенню до формальної освіти, то зараз можна стверджувати, що співвідношення між ними поступово змінюється на протилежне. Разом з тим неформальна освіта є не стільки альтернативою, скільки доповненням і продовженням діючих освітніх систем. Саме неформальна освіта може стати джерелом компетентності сучасної людини та пусковим механізмом до освіти впродовж життя.

За О. Василенко [2], на відміну від системи формальної освіти, яка досить консервативна і вимагає дуже багато часу і зусиль для перебудови і змін, неформальна освіта, як механізм і як інструмент системи освіти, набагато динамічніша, оскільки передбачає інваріантність, швидко реагує на запити суспільства в цілому і кожної людини зокрема. Неформальна освіта дає можливість вирішити як короткострокові завдання (одержання певних навичок та компетенцій, наприклад, мовних), так і сформувані світоглядні й особистісні знання на більш тривалу перспективу (наприклад, розвиток лідерських якостей або права освіта).

Наголосимо, що окрім того, що неформальна освіта дорослих покликана підтримувати на необхідному рівні соціальну та освітню компетентність дорослих людей, з її допомогою також можна надавати ефективну психолого-педагогічну підтримку людям, які опинилися в складній, кризовій життєвій ситуації. Ефективність такої підтримки зумовлена низкою властивостей неформальної освіти, що вигідно відрізняють її від формальної освіти. Серед цих властивостей слід виділити, передусім її гнучкість, яка виявляється в можливості досить швидко з'ясувати соціально-освітні потреби дорослих, які опинилися в кризовій ситуації, розробити навчальні програми, спрямовані на заповнення дефіциту соціально-освітньої компетентності, що виникла у людини в кризовій ситуації, підібрати команду тренерів, які володіють необхідними знаннями та технологіями, створити умови, комфортні для навчання дорослих з урахуванням їх соціально-психологічних, демографічних та інших особливостей, що з'явилися наслідком впливу на

них кризової ситуації [1]. Хоча регуляторів і стандартів у неформальній освіті значно менше, ніж, наприклад, у формальній, але вони існують.

Сучасна європейська освіта базується на принципах [9]:

- навчитися жити разом;
- навчитися отримувати знання;
- навчитися працювати;
- навчитися жити.

По суті, вони є глобальними компетентностями особистості. Фундаментальними принципами неформальної освіти є доступність і добровільність. У поєднанні з концепцією «навчання впродовж життя» це робить неформальну освіту оптимальним інструментом для людей з абсолютно різними цілями – від заповнення прогалів у базовій освіті до отримання знань для професійної діяльності.

Загалом, неформальна освіта ґрунтується на трьох важливих засадах, які мають поєднуватися в кожному освітньому заході [3].

1) «Вчитися в дії» – цей принцип означає отримання різних вмінь під час практичної діяльності. На практиці він реалізується шляхом повторюваних практичних вправ з обов'язковим опрацюванням теоретичного матеріалу на практичному ґрунті (наприклад, у процесі роботи в малих групах чи під час рольових ігор). Але варто зауважити, що всі практичні вправи мають бути відповідно закритими – залежно від контексту, чи то аналітичним виходом на узагальнювальний рівень, чи то дебріфінгом та опрацюванням емоційного стану учасників.

2) «Вчитися взаємодіяти» – цей принцип передбачає розвиток уявлень про відмінності, які існують між людьми, вироблення вміння працювати в групі і в команді та спонукання до співпраці з оточенням. Загальновідомо, що люди найбільш ефективно навчаються у групах та один від одного. Індивідуальне навчання є, на переконання багатьох психологів, неприродною формою навчання, яка часто є менш дієвою та результативною за групові формати. Під час організації таких навчальних заходів особливу увагу слід приділяти якісній розробці і чіткому виконанню правил роботи в групі. Крім того, бажано організувати роботу в малих групах, що дає великий простір для горизонтального навчання всередині великої групи.

3) «Вчитися вчитися» – цей принцип передбачає отримання навичок пошуку та обробки інформації, виявлення індивідуальних освітніх цілей, а також здатність застосовувати вищезазване в різних життєвих ситуаціях. Надто часто дорослі люди не вміють самостійно навчатися та не цінують величезний потенціал нових знань та вмінь, який ховається в них самих або людях поряд. Рідше люди розпізнають цей потенціал, але не володіють інструментарієм для його використання. В неформальній освіті учасники отримують як мотивацію, так і інструменти для (більш)

самостійного навчання протягом усього тренінгу. Одним із центральних методів неформальної освіти є дослідження в широкому сенсі цього слова, адже в рамках тренінгу учасники ведуть багатопланове дослідження (або пізнання) навколишнього світу на декількох рівнях. Одним із завдань неформальної освіти є створення умов для того, щоб це (завжди дуже індивідуальне) дослідження відбувалося якомога ефективніше [3, с.10-11].

Таким чином, неформальна освіта дорослих є однією з ключових складових концепції освіти впродовж усього життя. Вона виступає доповненням необхідної й обов'язкової для кожної людини формальної освіти, характеризується збільшенням і розширенням програм, спрямованих як на професійний, так і особистісний розвиток населення всіх вікових і соціальних груп. Проте, як ми вже зазначали вище, неформальна освіта не є простором для необмеженої жодними рамками освітньої діяльності. Тому вона ґрунтується на певних принципах, фундаментальними серед яких є доступність і добровільність; та засадах: вчитися в дії, вчитися взаємодіяти, вчитися вчитися.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо виявлення тих особливостей неформальної освіти, що в поєднанні з формальною дозволять реалізувати потенційні можливості для української економіки, сформувати достатній рівень професійних компетенцій у фахівців та забезпечити підґрунтя для реалізації інноваційної моделі розвитку України.

Література

1. Бычкова Н.И. *Социальное обучение взрослых в условиях неформального образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01.* Пятигорск, 2004. 322 с.
2. Василенко О. Розвиток Системи неформальної освіти дорослих в умовах соціально-економічної кризи. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.]. Ч. 2 / уклад. : Л. М. Калченко, С. О. Тарасюк, Л.Г. Авдеев та ін. К. : ІПК ДСЗУ, 2014. С. 138–146.*
3. Лобода С. Неформальное образование в Беларуси: провайдеры, ключевые тенденции и перспективы для будущего. URL: adukatar.net/wp-content/uploads/2012/12/book-final.pdf (дата звернення 09.04.2018).
4. Меморандум непрерывного образования Европейского Союза. *Адукатар*. 2006. № 2 (8). С. 24-27.
5. Паращук О. Неформальное образование в Украине. URL: adukatar.net/wp-content/uploads/2012/12/book-final.pdf (дата звернення 09.06.2018).
6. Плинокос Д.Д., Коваленко М.О. Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підходи. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2016. Вип. 29. С. 53–60.
7. Семиволос Н.В., Закревская С.В. *Прозрачное образование в действии : методическое пособие по развитию молодежной инициативы в сфере высшего образования с использованием методики неформального образования молодежи*. Типография Акцент, 2010. 80 с.

8. Терьохіна Л.О. *Особливості розвитку неформальної освіти дорослих в Україні*. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2013. № 3 (29). С. 79–87.

9. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя. URL: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49> (дата звернення 12.05.2018).

10. Шустак Ю.І. Неформальна освіта дорослих у нормативно-правовому полі України. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. / голов. ред. І.Т. Богданов*. Бердянськ: БДПУ, 2016. № 2. С. 234–240.

Bibliography

1. Vyichkova N.I. Social education for adults in non-formal education: dis. ... d-ra ped. nauk : 13.00.01. Pyatigorsk, 2004. 322 s. (in Russian)

2. Vasilenko O. Development of the system of non-formal adult education in the context of the socio-economic crisis. Actual problems of professional orientation and vocational training of the population in conditions of socio-economic instability: [materiali VII mizhnarodnoyi naukovopraktichnoyi konferentsiyi (28 zhovtnya 2014 r., m. KiYiv) : u 2 ch.]. Ch. 2 / uklad. : L. M. Kapchenko, S. O. Tarasyuk, L. G. AvdEEv ta In. K. : IPK DSZU, 2014. S. 138–146. (in Ukrainian)

3. Loboda S. Informal education in Belarus: providers, key trends and prospects for the future. URL: adukatar.net/wp-content/uploads/2012/12/book-final.pdf (in Russian)

4. Memorandum of Continuing Education of the European Union. Adukatat. 2006. № 2 (8). S. 24-27. (in Russian)

5. Parashchuk O. Informal education in Ukraine. URL: adukatar.net/wp-content/uploads/2012/12/book-final.pdf (in Russian)

6. Plinokos D.D., Kovalenko M. O. Non-formal education: theoretical aspects and scientific approaches. *Naukovі pratsi Kirovogradskogo natsionalnogo tehnichnogo unіversitetu. Ekonomіchni nauki*. 2016. Vip. 29. S. 53–60. (in Ukrainian)

7. Semivolos N.V., Zakrevskaya S.V. Transparent education in action: a manual for the development of youth initiatives in the field of higher education using the methods of non-formal education of youth. *Tipografiya Aktsent*, 2010. 80 s. (in Russian)

8. Terohina L.O. Features of the development of non-formal adult education in Ukraine. *Pedagogіchni nauki: teorіya, Іstorіya, innovatsiyi tehnologiyi*. 2013. № 3 (29). S. 79–87. (in Ukrainian)

9. Himinets V. Competent approach to professional development of a teacher. URL: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49> (in Ukrainian)

10. Shustak Yu. I. Informal adult education in the legal and regulatory framework of Ukraine. *Naukovі zapiski Berdyanskogo derzhavnogo pedagogіchnogo unіversitetu. Seriya : Pedagogіchni nauki : zb. nauk. pr. / golov. red. I. T. Bogdanov*. Berdyansk: BDPU, 2016. № 2. S. 234–240. (in Ukrainian)